

грованих структур бізнесу.

- 1.Бутыркин А.Я. Вертикальная интеграция и вертикальные ограничения в промышленности. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 200 с.
- 2.Дедов Д.И. Конфликт интересов. – М.: Волтер Клувер, 2004. – 288 с.
- 3.Дементьев В.В. Экономика как система власти. – Донецк: Каштан, 2003. – 403 с.
- 4.Лозова Г. Методологічні аспекти визначення економічної концентрації в США та країнах ЄС // Конкуренція. – 2004. – № 1(10). – С.12-17.
- 5.Львов Д.С. Институциональная экономика. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 318 с.
- 6.Менкур О. Логіка колективної дії. Суспільні блага і теорія груп: Пер. з англ. – К.: Лібра, 2004. – 272 с.
- 7.Постсоветский институционализм – 2006 / Под. ред. Р.М.Нуреева. – Ростов н/Дону: Наука-Пресс, 2006. – 512 с.
- 8.Радаев В.В. Экономическая социология. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 368 с.
- 9.Радыгин А.Д., Энтов Р.М., Шмелева Н.А. Корпоративное управление и права собственности: актуальные направления реформ // <http://eup.ru/Documents/2004-06-14/2E0FA.asp>.
- 10.Скоробогатов А.С. Лекции по теории контрактов. – СПб.: ГУ-ВШЭ, 2006. – 180 с.
- 11.Уильямсон О.И. Вертикальная интеграция производства: воображения по поводу неудач рынка // <http://www.portalus.ru>.
- 12.Уорнер М., Витцель М. Виртуальные организации. Новые формы ведения бизнеса в XXI веке. – М.: Добрая книга, 2005. – 296 с.
- 13.Фурботн Э.Г., Рихтер Р. Институты и экономическая теория: Достижения новой институциональной экономической теории: Пер. с англ. / Под ред. В.С.Катькало, Н.П.Дроздовой. – СПб.: Изд. дом Санкт-Петерб. гос. ун-та, 2005. – 702 с.

Отримано 26.03.2008

УДК 332.143.001.11

С.В.КУРАКСА

Українська інженерно-педагогічна академія, м.Харків

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ МОДЕЛЕЙ УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМИ ПРОЦЕСАМИ

Розглядаються концептуальні засади організації планування і управління процесами соціально-економічного розвитку на регіональному рівні, а також способи нарощування і використання соціального капіталу територіальних утворень, побудовані на сучасних моделях управління суспільством.

Діюча в нашій країні система організації влади і управління, при якій в її центральних органах та державних інституціях зосереджено основні важелі управління ресурсною базою розвитку і перш за все бюджетною складовою, обмежує можливості виявлення і реалізації соціальної та економічної ініціативи на місцях, що стає причиною багатьох управлінських колізій у взаємовідносинах між центральними

органами влади і органами самоврядування [1]. Як свідчать роботи вітчизняних і зарубіжних авторів за таких умов держава стає майже монопольним суб'єктом соціальної ініціативи, а суспільство виступає не в якості замовника, партнера і контролера уряду і владних інституцій у забезпеченні національного і територіального розвитку, а об'єктом діяльності державної влади [1, 2].

У таких умовах вирішальне слово у взаємовідносинах з приводу ресурсного забезпечення соціальних потреб та ініціатив на місцях, а також питань регіонального економічного розвитку залишається за центральними органами влади і управління, що стримує процеси соціально-економічного розвитку та суспільну самоорганізацію на регіональному рівні [3]. В той же час сучасні теорії і практика управління соціально-економічним розвитком суспільства вказують на тісні позитивні зв'язки між поширенням впливу на органи управління різних рівнів з боку структурованого і самоорганізованого соціуму і підвищенням ефективності розвитку і конкурентоспроможності людських спільнот [4, 5]. З огляду на це метою даного дослідження є пошук шляхів прискорення соціально-економічного розвитку регіонів країни за рахунок впровадження в суспільно-політичну практику сучасних моделей взаємодії між територіальними спільнотами і структурами влади та самоврядування.

Нині діюча в країні централізована система управління гальмує і обмежує як організаційне оформлення суспільно-економічного структурування соціуму, так і формулювання та відстоювання інтересів різних суспільних страт, за виключенням інтересів певного вузького прошарку і його сателітів. Це прошарок, що складається з власників крупного капіталу та тих соціальних акторів, які забезпечують на різних інституційних рівнях економічні і політичні інтереси та обслуговують суспільні контакти цієї страти, котра в політичному лексиконі визначається як кланово-олігархічні угруповання [6].

Саме інтересам цих угруповань підпорядковані інституційна побудова владної вертикалі і механізми централізації, що ігнорують інтереси широких кіл населення, стримують їх самоорганізацію та блокують активність, застосовуючи не в політичних деклараціях, а в соціальній практиці ставлення до різноманітних страт населення як до об'єктів впливу і управління, а не суб'єктів і партнерів соціально-економічних перетворень [6].

Така інституційна побудова має два рівні, на яких забезпечується прийняття рішень в інтересах кланово-олігархічних (за своїм складом і структурою), фінансово-промислових і ресурсно-рентних угруповань.

На першому рівні централізована система влади застосовує

суб'єкт об'єктний підхід до соціально-економічних територіальних систем регіонів. При такому підході регіональні органи самоврядування позбавляються вагомих важелів управління власним соціально-економічним розвитком оскільки центром спочатку забирається лівова доля регіональних ресурсів для концентрації їх у централізованих суспільних фондах, з яких ці ресурси певною мірою перерозподіляються за рішеннями центру між тими ж таки регіонами.

Ця система управління не стільки забезпечує додержання єдиних соціальних стандартів в країні, скільки робить неможливим вирішити важливі місцеві соціально-економічні питання без матеріально-фінансової допомоги центру навіть для тих регіонів, що є національними донорами бюджетних надходжень.

Така система, що обмежує розвиток і навіть нехтує інтересами територіальних спільнот, може існувати тільки за умов гальмування соціального розвитку і збереження стану слабо структурованого і недиференційованого за інтересами суспільства [7].

За таких умов на регіональному рівні єдиною добре організованою соціальною стратою, яка не тільки добре розуміє свої інтереси, а і володіє необхідними ресурсами для їх обстоювання є регіональні фінансово-промислові і ресурсно-рентні угруповання. Але вони виявляють турботу не про вирішення важливих для територіальної спільноти соціально-економічних питань чи підвищення якості життя населення, а про розподіл чи перерозподіл суспільної власності національного і регіонального рівнів. Відтак саме централізована і контрольована названими угрупованнями (через своїх прямих ставлеників та лобістів на всіх гілках влади) система управління здатна забезпечити їх інтереси, але це, як правило, не сприяє ні національному, ні регіональному розвитку.

На другому – місцевому рівні, органи влади і управління по відношенню до соціально-територіальних систем районного масштабу та територіальних громад діють майже на тих же самих засадах, що центр по відношенню до регіонів за виключенням того, що все відбувається з меншим розмахом.

Відтак в областях на засадах суб'єкт об'єктних відносин використовують ресурси районів, а ті, в свою чергу, територіальних громад, що генерує внутрішні регіональні протиріччя, знижує регіональну солідарність і гальмує розвиток місцевого самоврядування на цей раз в інтересах не національних, а місцевих владно-бізнесових угруповань.

З точки зору існуючих моделей управління соціально-економічним розвитком, нав'язана суспільству цими різнокаліберними угрупованнями система влади і самоврядування відповідає такому підходу до

управління суспільством, в якому управління розвитком уподібнюється управлінню технічним проектом [1]. При цьому державне управління і місцеве самоврядування є аналогом проектного менеджменту в умовах субординації ієрархічних рівнів керівництва, а роль виконавчого персоналу проекту відводиться пересічним громадянам, які не в гучних передвиборних заявах, а на ділі розглядаються не як партнери проекту суспільного розвитку, що наділені реальними механізмами контролю за протіканням цих процесів та їх результатами, а як підпорядковані виконавці, наймані працівники, людський ресурс, аморфна неорганізована маса – населення.

Така модель розвитку в класичній диспозиції є патерналістською і притаманною молодим демократіям. У цій моделі правлячі кола демагогічно проголошують гасла національного і регіонального розвитку виключно в інтересах народу, але обмежують будь-які навіть локальні і індивідуальні ініціативи громадян, так чи інакше ускладнюють їх рух до економічної самодостатності та самоорганізації [7].

В Україні сьогодні діє саме ця модель при якій правлячі кола формально обіцяють злиденному населенню, значна частина якого живе на межі малозабезпеченості, соціальні пільги і матеріальну допомогу. Звісно, що така система управління, яка побудована для задоволення інтересів правлячих еліт, не здатна забезпечити в повному обсязі обіцяні пільги і допомогу малозабезпеченим верствам населення ні за рахунок суспільних коштів, ні тим більше благодійності можновладців, але на певний час здатна зменшити соціальну протидію неорганізованого населення егоїстичній політиці владних еліт.

Треба зауважити, що така модель управління суспільним розвитком може розглядатися тільки як застаріла, неефективна і шкідлива, яка гальмує суспільний і економічний розвиток і знижує міжнародну конкурентоспроможність такого соціуму.

Сучасними теоріями розвитку людських спільнот пропонується декілька підходів до процесів управління соціально-економічним розвитком, застосування яких здатне забезпечити економічне зростання і підвищення добробуту населення, внутрішню і зовнішню конкурентоздатність суспільства [7, 8]. Послідовність застосування цих підходів і відповідних моделей управління, за нашими уявленнями, тісно пов'язані з якісним зростанням і збільшенням людського капіталу та рівня самоорганізації суспільства, котрий ми трактуємо як соціальний капітал [9]. Така послідовність, на нашу думку, має наступну логіку: необхідність підвищення продуктивності праці в економіці вимагає введення нових технологій, а конкурентна боротьба потребує постій-

них інновацій, котрі не обмежуються тільки економічною сферою, а мають і соціальні наслідки.

Масштабне створення і засвоєння нових технологій вимагає підвищення технічного оснащення робочих місць та зростання продуктивності праці, а відтак підвищення рівня знань, умінь і навиків, та відповідно рівня освіти все більшої кількості працівників. Із врахуванням масштабів цих процесів та вимог глобальної конкуренції, про це беруть на себе турботу вже не окремі роботодавці, а соціум і відповідно уряд, що має своїм наслідком зростання людського капіталу суспільства.

Крім цього, світова конкуренція вимагає від національних економік росту ВВП та обсягів виробництва і, відповідно, реалізації продукції, що потребує росту добробуту власного населення. В свою чергу, зростання добробуту населення передбачає зростання ступеню економічної свободи, способів одержання доходів і розміщення капіталів [9].

Зауважимо, що на цій стадії трансформації суспільства в молодих пострадянських демократіях, і зокрема у вітчизняному співтоваристві, оформлюються соціальні, економічні і політичні інтереси середнього класу, до якого входять власники малого і середнього капіталів як підприємницького походження, так і доходів від кваліфікованої праці.

В цій економічно незалежній суспільній страті виникає свідомо необхідність захисту вищезазначених особистих і колективних інтересів від владно-олігархічних угруповань, які намагаються зберегти свій монопольний вплив на соціальне, економічне і політичне середовище країни, що вимагає не тільки упорядкованої і незалежної від адміністративного втручання судової системи, а і суспільних гарантій впливу на прийняття рішень органами влади і управління. Цими суспільними гарантіями є дотримання громадянських і політичних свобод та налагодження механізмів громадянського контролю за рішеннями і діями органів влади і управління та забезпечення дійового впливу на них з боку громадських організацій, котрі презентують інтереси різних соціальних страт. Забезпечення таких гарантій не можливо без зростання суспільної самоорганізації, а відтак і соціального капіталу суспільства.

Спираючись на дослідження Р.Патнама [4], вважаємо, що існує пряма кореляція між соціально-економічним розвитком і рівнем соціального капіталу як суспільства в цілому, так і його територіальних утворень – регіонів. Звідси ми робимо висновок про те, що управлінські програми і дії спрямовані на свідоме стимулювання та нарощування соціального капіталу на регіональному і національному рівнях своїм прямим наслідком будуть мати підвищення темпів соціально-

економічного розвитку, оскільки будуть враховувати інтереси різних верст населення, а не тільки владних еліт.

Ми пропонуємо впровадження певної послідовності програм прискорення регіонального і національного розвитку. В основі кожної з цих програм лежить управління нарощуванням соціального капіталу, зростання якого здатне сприяти забезпеченню свідомого використання детермінованих суспільних процесів, котрі дозволять більш швидкими темпами пройти визначену послідовність змін етапів і моделей управління соціумом. У цій послідовності кожний наступний етап є більш суспільно продуктивним у сенсі соціально-економічного розвитку, зростання якості життя людей та збільшення людського і соціального капіталів загалом. У парадигмі управління суспільним розвитком це поступ від моделі розвитку для народу – за прийнятою міжнародною класифікацією – *For the people* до моделі – *Of the people*, – розвиток самого народу – потім відповідно до моделі – *With the people*, – розвиток разом з народом і, нарешті, – *By the people* – розвиток за допомогою народу [1].

Відповідно до запропонованого нами підходу, перехід від однієї моделі до іншої передбачає наступну зміну завдань:

- збільшення і покращення характеристик людського капіталу;
- перетворення людського капіталу у вагомий фактор розвитку;
- інституціоналізацію розвитку соціального капіталу;
- забезпечення зростання середнього класу до 50-60% від загальної кількості зайнятого населення;
- забезпечення визначальної умови стійкого розвитку, а саме збереженні і покращенні природного середовища.

Згідно з нашими уявленнями нині вітчизняне суспільство здатне здійснити свідому інституціоналізацію розвитку соціального капіталу, а ініціаторами цього процесу, перш за все на регіональному рівні, повинні стати недержавні громадські організації (НГО), як структури самоврядування, чий досі обмежений вплив на суспільні процеси може суттєво зрости за умов організаційного забезпечення доведення їх позицій з суспільних питань до широких кіл населення через громадські ЗМІ.

Такі суспільні дії щодо підвищення ролі НГО стануть першими опорами в фундаменті переходу суспільних відносин в інтерсуб'єктну площину горизонтальної координації дій різних соціальних акторів. Це сприятиме укоріненню демократії та становленню самодостатнього громадянського суспільства, в якому органи влади, управління і самоврядування перетворяться з суб'єктів, котрі монополізували розв'язання питань суспільного розвитку, в одного з “гравців” або акторів на соціальному полі. Інтерсуб'єктний підхід до питань суспі-

льного розвитку відповідає принципу суспільної саморегуляції та передбачає відповідну самоорганізацію як в межах соціальних страт, так і в межах суспільства на регіональному і національному рівнях.

Звідси випливає, що мета саморегуляції суспільства полягає у встановленні прийнятного для суспільства балансу інтересів різних соціальних страт. Такий баланс повинен ґрунтуватися на механізмах консенсусу чи компромісу, досягнення яких можливе при забезпеченні вільного інформаційного обміну між соціальними акторами, та діалогового режиму формулювання і відстоювання позицій зацікавлених сторін. У діалозі щодо прийняття управлінських рішень на всіх регіональних рівнях НГО обов'язково повинні брати участь на постійній та системній основі [9].

Така система має ґрунтуватися на активному впливі НГО на характер суспільних відносин і будуватися на постійній участі громадського сектора у виробленні і прийнятті суспільно важливих рішень, що повинні здійснюватися в щільному контакті між НГО та органами влади і місцевого самоврядування. Тісна співпраця між громадськістю і урядовими структурами різних рівнів повинна сприяти зменшенню дистанції між суспільством і органами влади, управління та самоврядування, яка завжди має місце в суспільстві, хоча би через бюрократизацію і формалізацію, неминуче притаманну всім формам управління. В нашому розумінні, в суспільному житті НГО, з точки зору формальних моделей управління, відіграють роль багатофункціональних елементів, що є певними соціальними сенсорами, які чутливо реагують на небажаний вплив соціально-економічних процесів на певні суспільні страти. Водночас НГО, або їх об'єднання (на другому – більш високому рівні) мають бути аналітичними і організаційно-комунікаційними осередками, котрі сигналізують спільноті про шкідливі впливи, а також їх негативні наслідки та пропонують суспільству альтернативи і шукають союзників для соціальної легітимізації своїх пропозицій по виправленню ситуації.

На наш погляд, необхідною умовою ефективної взаємодії НГО з широким загалом з приводу залагодження суспільних протиріч є забезпечення між акторами цих процесів інформаційно-комунікативних контактів через канали телебачення, радіомовлення і друкованих ЗМІ, що знаходяться в державній і комунальній власності шляхом їх трансформації у громадські мас-медійні канали. Діяльність цих громадських за формою власності ЗМІ повинна одержати громадську спрямованість в своїй роботі через інституціолізований на законодавчому рівні вплив на редакційну політику громадських наглядових рад з постійною участю в їх роботі представників широкого спектру НГО.

Важливою умовою участі НГО у процесах суспільної саморегуляції є також постійний моніторинг прийняття і виконання органами влади і управління рішень по суспільно-чутливим питанням та організації процедури діалогу і звітування органів влади і управління безпосередньо перед громадськістю. Наприклад такий моніторинг і діалог в регіонах раз на півроку може виливатися у громадські форуми на місцевому рівні з обов'язковим прийняттям суспільством рішень щодо оцінки результатів управління на місцях та в державних структурах відповідного рівня. При чому таке оцінювання повинно мати організаційні наслідки аж до позбавлення повноважень та відставок, а також чітких процедур попередження про невідповідність займаним посадам і позбавлення цих посад, у тому числі й тих, які є результатом виборів.

У загальному підсумку концептуальні передумови і засади організації планування регіонального розвитку полягають у наступному:

1. Діюча на теперішній час централізована система управління не сприяє суспільному структуруванню, формулюванню та відстоюванню суспільних інтересів різними категоріями населення і стримує навіть локальні соціальні ініціативи і поступ до економічної самодостатності та самоорганізації економічно активні суспільні страти.

2. На сьогодні в українському суспільстві оформлюються соціальні, економічні і політичні інтереси середнього класу, до якого входять власники малого і середнього капіталів як підприємницького походження, так і доходів від кваліфікованої праці, у яких виникає свідома необхідність захисту особистих і колективних інтересів, що вимагає упорядкованої і незалежної від адміністративного втручання судової системи, і суспільних гарантій впливу на прийняття рішень органами влади і управління.

3. Процес суспільних трансформацій ставить на порядок денний питання громадянського контролю за рішеннями і діями органів влади і управління та забезпечення дійового впливу на них з боку громадських організацій, котрі презентують інтереси різних соціальних страт, а також зростання суспільної самоорганізації і соціального капіталу суспільства.

4. Існуюча тенденція громадського попиту на суспільну саморегуляцію, зростання суспільної самоорганізації і соціального капіталу суспільства може бути спрямовано в русло певної послідовності програм прискорення регіонального розвитку, які детерміновані глобальними суспільними процесами, а їх рушійною силою повинні стати НГО, вплив яких необхідно підсилити організаційними заходами по забезпеченню доведення їх позицій по суспільним питанням до широких кіл населення через громадські ЗМІ.

5. Концептуально суспільна саморегуляція повинна бути спрямована на встановлення прийнятного для суспільства балансу інтересів різних соціальних страт, що ґрунтується на механізмах консенсусу чи компромісу, досягнення котрих можливе при забезпеченні вільного інформаційного обміну між соціальними акторами, та діалогового режиму формулювання і відстоювання позицій зацікавлених сторін щодо прийняття управлінських рішень інституціолізованих на законодавчому і виконавчому рівнях.

1. Корженко В.В., Никитин В.В. Методологические и эвристические интенции современной концепции // Governance www. kbuara. kharkov. ua.

2. Good governance: Guiding principles for implementation / The Australian Government's Overseas Aid Program // The Australian Agency for International Development, Canberra.-August 2000. – P.3.

3. Дзедзюк В.Б. Ефективність діяльності публічних організацій. – Харків: Вид-во ХарПУАДУ «Магістр», 2003. – 236 с.

4. Патнам Р. Творення демократії. – К.: Сполом, 2004. – 365 с. .

5. Lynn L.K Jr, Heinrich C, and Hill C.J. The Empirical Study of Governance: Theories, Models, Methods // Paper presented at the Workshop for the Empirical Study of Governance / University of Arizona. – Tucson, 1999.

6. Мірошник О.С., Радченко О.В. Регіональна влада очима громадськості. Моніторинг соціально-економічної та політичної ситуації в Харківській області. – Харків: Райдер, 2007. – 60 с.

7. Сморгунов Л.В. Сравнительный анализ политико-административных реформ: от нового государственного менеджмента к понятию governance // Политические исследования (Полис). – ... – №4. – С.50-59.

8. Hyden Goran, Court Julius. Governance and Development // World Governance Survey Discussion. Paper 1. – United Nations University. - August 2002. – 34 p.

9. Куракса С.В., Куракса В.М. Соціальні передумови і інституціональні засади самоорганізації громадян для суспільного впливу на органи самоврядування // Теорія і практика державного управління: Зб. наук. праць. Вип.1 (16). – Харків: ХРІАДУ, 2007. – С.278-235.

Отримано 26.03.2008

УДК 336.14 : 353.1 (477)

О.В.ТОФАНЮК, Л.О.ЧЕРНИЙ, канд. екон. наук

*Національний аерокосмічний університет ім. М.Е.Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ БЮДЖЕТНО-ФІНАНСОВОГО ПОЛОЖЕННЯ РЕГІОНІВ

Розглядаються питання регіонального розвитку через систему міжбюджетних відносин, запропоновано критерій визначення депресивних регіонів на основі обрання показників, що характеризують їх бюджетно-фінансове положення.

Удосконалення міжбюджетних відносин та визначення чітких критеріїв і ефективних механізмів надання державної підтримки регіо-